

INNLEDNING: EN VARSLET KRIG

Planleggingen av dette heftet av *Vardøger* startet i etterkant av NATOs krig mot Jugoslavia i 1999. Når dette skrives står verden på randen av en ny krig – denne gangen mot Irak. I mellomtida har vi vært vitne til «krigen mot terrorisme» ført mot og i Afghanistan. Felles for disse krigene er at USA, med de øvrige vestlige land som (hittil) lojale støttespillere, fører krig mot en totalt underlegen fiende. Forutsetningen har sjølsagt hele tiden vært at krigen skal og kan føres på fiendens territorium. En annen forutsetning er at krigens kostnader i form av tap av egne soldater er minimale. Dette mønsteret ble tydelig allerede i krigen mot Irak i 1991. Mens hundretusener irakere døde, ble bare 367 amerikanske soldater drept, og 62 av dem (17%) ble faktisk drept av egne eller allierte soldater i såkalt «friendly fire». I krigen i Afghanistan er hittil bare 14 amerikanske soldater blitt drept, tre av dem (20%) i «friendly fire» (jfr. *Der Spiegel*, 01.03.2003, s. 71). At den nye typen krigføring med ekstremt lave egne tap betyr en massiv bombekrig som nødvendigvis innebærer at mange sivilpersoner blir drept, er en kostnad som «vi» – USA og deres NATO-allierte – mener å måtte leve med. Å «leve med» denne kostnaden er desto lettere ettersom den alltid belastes motpartens regning. I dette mønsteret trer det fram en ny form for krigføring og en ny militarisme.

Den varslede invasjonskrigen mot Irak vil bli utkjempet under langt vanskeligere betingelser for USA enn krigen mot samme land i 1991. Den gang hadde krigen et folkerettslig utgangspunkt i det faktum at Irak okkuperte Kuwait. I dag er Irak så svekket at de ikke engang kan kontrollere hele sitt eget territorium (Nord-Irak er kontrollert av kurderne). Landet bombes regelmessig av USA og Storbritannia omtrent uten motstand. Iraks naboland – inklusive NATO-medlemmet Tyrkia – oppfatter ikke Irak som noen akutt trussel og er blitt krigsmotstandere. Irak har ikke atomvåpen men kanskje noen rester av kjemiske og biologiske våpen. På dette «kanskje» og på muligheten av et farlig Irak om 10, 20, 100 år, bygger USA sin krigsargumentasjon. Grunnlaget for krig er så syltynt som det kan bli – og en hel verden har i stigende grad blitt oppmerksom på dette.

USAs hovedhensikt med en invasjonskrig mot Irak er et *regimeskifte* i Bagdad, og – i fortsettelsen av det – en «nyordning» av hele Midt-Østen. Dette prosjektet gjør at USA er i ferd med å ødelegge sine allianseforhold til regimene i Midtøsten, samtidig som disse regimene er sterkt presset av anti-krigsstemningen i folkemassene. Dessuten har en del land i Europa, med Frankrike og Tyskland i spissen, distansert seg fra USAs krigsplaner og dermed skapt en av de alvorligste krisene i NATOs historie. En enestående folkeopinion over hele verden har vendt seg mot USA, ikke bare

demonstranter i milliontall men praktisk talt hele befolkninger. I Storbritannia og Tyskland mener et flertall av befolkningen at USA er en større trussel mot verdensfreden enn Irak og Nord-Korea.

Det er åpenbart at situasjonen er helt annerledes enn i krigene som ble ført i 1991, 1999 og 2001. Da var krigsmotstanderne i mindretall – om enn betydelige – og da sluttet USAs allierte i og utafør NATO opp om USAs linje. Nå har krigsmotstanden i Europa nådd et slikt omfang at den uansett vil føre til negative virkninger på det vestlige samholdet i tida framover.

Det er vanskelig å forklare denne motstanden kun som motstand mot krig i Irak. Det er en underliggende og økende motstand mot USAs verdenshegemoni generelt. Den blir forsterket av den ekstreme unilateralismen som president Bush og hans regjering står for. Men vi skal huske: demokratene Clinton og hans administrasjon erklærte også åpent at USA om nødvendig ville handle alene og på tvers av FN og folkeretten. Det gjorde de i Kosovo. Og det var Clinton som i 1998 først erklærte et *regimeskifte* i Irak som USAs mål. Både angrepskrig og doktrinen om regimeskifte er som kjent klart i strid med FN-pakten som sier at valg av politisk system er ethvert lands indre anliggende. Det samme gjelder for doktrinen om *forebyggende krig*, også kalt *preventivkrig*.

For kort tid siden fant statsminister Bondevik det betimelig å kreve at «nå må USA klargjøre sin egentlige hensikt», og han la til at «det ikke er enighet i Sikkerhetsrådet om regimeskifte som grunnlag for en militær aksjon» (*Dagbladet*, 03.03.2003). Her er det ikke uenigheten i Sikkerhetsrådet som er viktigst. Bondevik burde heller ha sagt: regimeskifte er overhodet ikke noen folkerettslig legitim grunn for krig. For øvrig er det underlig at det først nå synes å demre for ham at USAs egentlige krigsmål er regimeskifte. Dette har jo både representanter for USAs regjering og president Bush selv sagt klart fra om i lang tid (jfr. f.eks. Rudolf Augstein i *Der Spiegel*, 26.08.2002). I alle fall er det klart at Norge og andre NATO-allierte har det vanskelig når de beveger seg i det politiske minefeltet mellom USAs folkerettsfiendtlige linje og høytidelige bekjennelser til FN og folkeretten.

Hva er de dypere grunnene til den økte motstanden mot USAs hegemoni? Det er et omfattende spørsmål som berøres mer indirekte i artiklene i dette heftet. Et foreløpig svar på dette spørsmålet vil vi oppsummere i tre punkter:

For det første betydde Sovjetunionens fall ikke bare en politisk-ideologisk triumf for USA, men også en kraftig utvidelse og forsterkning av det kapitalistiske verdenssystemet. Men det innebar også at dette systemet med dets ulike økonomiske og politiske aktører ble mer komplekst og spenningsfylt. Ikke minst fordi hovedfienden – «ondskapens imperium» – ikke lenger eksisterte, ble det vanskeligere å holde sammen det omfattende alliansesystemet som USA hadde etablert over hele verden. Det fantes ikke lenger en tydelig fiende for det kapitalistiske system. De politiske elitene i Europa og

USA har siden den gang ført en til dels forvirret «debatt» om trusler og trusselbilder. Man har lett frenetisk etter fiender og fant den etter 11. september 2001 i den internasjonale terrorismen, for så egentlig å glemme denne fienden igjen. For militær kamp mot en fiende som strengt tatt må bekjempes med politimessige, rettslige og politiske metoder, kan ikke føre til de ønskede resultater. Dermed sto man – enda en gang – igjen med Saddam Hussein.

Det faktum at den vestlige verden på ingen måte kan sies å være truet militært, ble kompensert av USAs maniske visjon om «absolutt sikkerhet». All historisk erfaring tilsier at absolutt sikkerhet er en umulighet. Dessuten vil strev etter absolutt sikkerhet hos den ene part ofte få som følge at en annen part føler økt usikkerhet og dermed vil ruste opp for å kompensere for denne tapte sikkerhet osv. Sikkerhetspsykose er sikkerhetens verste fiende. Det vi kan kalle usikkerhetslogikkens gjensidighet, nemlig at sikkerhet alltid har med relasjoner mellom flere aktører med legitime sikkerhetsbehov å gjøre, har USA i disse årene ignorert totalt. Resultatet er en ny voldsom opprustning i USA – samtidig som de andre NATO-landene ikke har klart å følge opp dette.

For det andre: det kapitalistiske verdenssystemet inneholder for mange indre politiske og økonomiske motsetninger til at harmoni og konsensus til enhver tid er mulig. Moderne kapitalisme er – til tross for at den offisielle retorikk ofte hevder det motsatte – avhengig av et tett samrøre med en sterk stat. Den enkelte stat er fortsatt den avgjørende støtten for «sin» kapitalistklasse – sammenlign med den kritikk som i *Vardøger 24* rettes mot liberale globaliseringsteorier. Med Russland og Øst-Europa og ikke minst Kina – sistnevnte land har i flere tiår hatt en økonomisk vekst klart over Vesten og Japan – integrert i verdensmarkedet, ble utøvelsen av et stabilt hegemoni vanskeliggjort. Disse landenes integrasjon i verdensmarkedet kom i tillegg til de nylig industrialiserte land i den tredje verden, spesielt de fire såkalte «tigrene» i Øst-Asia. Disse ble viktige aktører i det kapitalistiske verdenssystemet i løpet av 1980-åra. Alt dette har bidratt til økt kompleksitet og mer konflikter sammenlignet med USAs stabile hegemoni i kapitalismens «gullalder» i de tjue første åra etter 1945.

For det tredje har økonomiske nedgangstider hatt betydning for den politiske og ideologiske motstanden mot USAs hegemoni. Den økonomiske nedgangen begynte med Øst-Asia-krisa i 1997/98 og fortsatte med børsnedgang og en verdensomspennende økonomisk stagnasjon fra 2000 og fram til i dag. Den er ikke minst kjennetegnet av at auraen omkring IT- og telekommunikasjonssektorene og det nye «kunnskapssamfunnet» forsvant. Mer generelt fikk visjonene om en globalisert kapitalisme – en globalisering som ifølge G7-møtet i 1996 skulle bli «en seier som gagnar alle» – en alvorlig knekk. I det nye årtusen er det atskillig mindre begeistring omkring globalisering enn hva som var tilfelle på 90-tallet. Derimot er det atskillig

flere demonstrasjoner mot de kapitalistiske elitene og deres toppmøter omkring i verden. Attack og en rekke andre grasrotorganisasjoner har i sannhet globalisert sin aktivitet i det nye årtusenet.

USA som hegemonimakt er – som Perry Anderson vektlegger i sin artikkel – en slags «fellesrepresentant» for kapitalismen. Hegemonimakten har som oppgave både å ivareta systemets totale interesser og den amerikanske kapitalens spesielle interesser. Men helt siden 1945 – ja, i en viss forstand helt siden 1918 da de sammen med andre kapitalistiske land forsøkte å kvele den russiske revolusjonen i fødselen gjennom væpnet angrep – har USA vært innstilt på en tydelig ideologisk og militær konfrontasjon med en likeså profilert motstander. Etter den kalde krigen var plutselig alle katter grå, og nesten alle var – iallfall tilsynelatende – på USAs parti. Det fantes heller ikke noen sterke anti-kapitalistiske bevegelser i de kapitalistiske industrilandene eller andre steder, ingen sterke geriljabevegelser som kjempet for sosialistiske målsettinger, ingen folkekriger som i sin tid i Kina, på Cuba, i Algerie og Vietnam. Knappt noen bortsett fra Castros Cuba viftet provoserende med røde flagg.

Derimot fantes det etniske opprør, religiøs fundamentalisme og en rekke bevegelser som opptrådte i grenselandet mellom kriminalitet og politikk og som på mange måter var ektefødte barn av den globale, deregulerte kapitalismen. Det fantes et betydelig antall fattige, svake og «mislykkede» stater som igjen snarere var et resultat av en hemningsløs markedsfundamentalisme enn av feilaktige sosialistiske eksperimenter. Og endelig fantes det hva presidenten Clinton kalte «*states of concern*» og som Bush senere har kalt «ondskapens akse», dvs. land som ikke ville underordne seg USAs hegemoni. Disse landene støttet politiske grupper som USA anklaget for å drive terrorisme, og de hadde, ikke en faktisk, men en *mulig* militær kapasitet som USA kunne føle seg «truet» av. Irak befant seg i denne gruppen av land.

Med sin enorme militære kraft og en sterk militærindustri hadde USA behov for en fiende i en verden hvor fiender var mangelvare. Men begreper som «ondskapens akse» og nødvendigheten av et militært oppgjør med slike land har fra første stund vært omstridt blant USAs allierte – med Storbritannia som et mulig unntak. Problemet var at statene som USA hadde utpekt som en slags hovedfiende, på ingen måte kunne sies å true verken kapitalismen som økonomisk system eller de vestlige statene som sådan. Når det gjaldt terrorismen, var det særlig etter 11. september 2001 enighet om at den representerte en trussel, men her gikk uenigheten mer på måtene terrorismen mest effektivt kunne bekjempes på, med krig mot bestemte stater eller som kamp mot kriminalitet.

Kort sagt: siden tidlig på 90-tallet har det vært en dyp usikkerhet og voksende uenighet om hvordan det seierrike kapitalistiske systemets interesser best kan ivaretas. Det har vært uenighet om hvilken betydning væpnet makt i det hele tatt kan spille og dermed om betydningen av USAs

enorme militærmakt. Samtidig har det vært sterke økonomiske grunner til å begrense veksten i militærutgiftene i en rekke europeiske land, blant annet i Tyskland. Det har oppstått et uoverstigelig gap mellom Europa og USA når det gjelder militær styrke. NATO er blitt en *out of area*-organisasjon (vedtatt i 1999), men det er fortsatt uklart hvilken rolle NATO kommer til å spille. USA ønsker at NATO skal bli en global ekspedisjonsstyrke som rykker ut dit USA bestemmer, og der de andre medlemslandene deltar med militære delkomponenter, som for eksempel rekognoserings- og transportfly, mens USA alltid vil ha styring med helheten. I tillegg arbeider USA målbevisst med å utkonkurrere de andre lands våpenindustrier, og de ser helst at USA blir en monopolist på avanserte våpen.

At mindre land som Norge vil føye seg for en slik utvikling, kan jo tenkes. Norges ivrige deltakelse i krigen i Afghanistan peker i den retning. Med tanke på Norges langsiktige sikkerhetsbehov ønsker regjeringen å opptre mest mulig lojalt i forhold til USA, stille opp med militær innsats når USA ber om det og forhindre en splittelse i NATO nesten for enhver pris. På den andre siden har Norge som et lite land en vital interesse av at FN opptrer som den internasjonale autoritet i spørsmål om krig og fred, at kriger uten FN-mandat unngås, kort sagt at internasjonale relasjoner er basert på respekt for FN og folkeretten. Etter hvert som den amerikanske unilateralismen blir sterkere og USA i økende grad ignorerer både FN og folkeretten, blir den norske regjeringen nødt til å velge mellom konsekvent støtte til FN eller lojalitet til USA innen NATO. Det er vel mulig at regjeringen, til tross for sterk folkelig krigsmotstand, til syvende og sist vil velge lojalitet til USA på bekostning av støtte til FN.

Derimot er det lite trolig at større land som Frankrike og Tyskland på lengre sikt vil underordne seg USAs militaristiske logikk som innebærer at de binder seg til uforutsigbare militære eventyr over hele kloden. I og med at disse landene tross alt har visse ressurser – militært sett er de klart sterkere enn både Kina og Russland – ønsker de sjølsagt å være med og bestemme hvordan dette politisk-militære potensialet skal brukes. Dette må sees på som en hovedgrunn for de pågående konfliktene mellom USAs regjering og Tyskland/Frankrike både innenfor NATO og i FN.

Men det kommer ytterligere faktorer til som bidrar til å øke denne konflikten. Jo sterkere USAs militærmakt blir, desto mer uavhengig av sine allierte vil USA opptre. Og jo mer uavhengig de opptrer, desto mer vil de falle for fristelsen til kun å ivareta sine egne særinteresser til fortrenghet for kapitalismens fellesinteresser, for eksempel når det gjelder å sikre tilførsel av en strategisk vare som olje. Dette åpner for en farlig utvikling. Enten vil USA stå på og tvinge de andre viktige landene inn i en ny konsensus på sine premisser. (Dette ligger vel nærmest opp til Perry Andersons prognose.) Eller så får vi en utvikling hvor det ikke lenger er én stat som ivaretar det kapitalistiske systemets helhetsinteresser. I en slik situasjon vil USA fortsatt

være dominerende, men ikke lenger utøve et harmoniserende hegemoni som i hovedsak er basert på samtykke.

I og med at USAs fiender er «ondskapens akse» – og at de dessuten skjeler til Kina og Øst-Asia som framtidige utfordrere – vil de i økende grad ha behov for allianser utafor NATO-området. I praksis vil dette være forholdsvis svake stater som lett lar seg bestikke og presse til å godta USAs planer. Disse alliansene vil dermed være mer ustabile, og de vil ikke kunne gi den samme økonomiske og militære oppbakking som de sentrale vest-europeiske NATO-landene er i stand til å yte. Vi kan allerede se begynnelsen til et nytt alliansemønster der USA kjøper seg leieallierte. Regimene i Usbekistan, Kirgisistan og Tadsjikistan får rundelig betaling for å stille til rådighet sine territorier i «krigen mot terror». Uten å legge skjul på det tilbyr USA de svakere statene i FNs sikkerhetsråd (Angola, Kamerun, Guinea, Chile, Mexico og Bulgaria) økonomisk bistand og/eller billige lån dersom de stemmer for krigsresolusjonen deres. Overfor Russland har USA antydning at de kan komme til å blokkere det russiske medlemskapet i WTO, og kanskje også holde tilbake økonomisk bistand, dersom Russland legger ned veto i Sikkerhetsrådet mot den amerikanske krigsresolusjonen. Det passer også inn i dette mønsteret at USA har tilbudt Tyrkia til sammen 26 milliarder dollar i bistand, billige lån og lånegarantier for at de stiller til disposisjon sine havner og flyplasser og blir oppmarsjområde for over 60000 amerikanske soldater som skal danne en «nordfront» i krigen mot Irak.

Overfor mange svake stater kan nok USAs nye strategi for allianse-dannelse ved hjelp av bestikkelser eller trusler komme til å virke. Derimot er det ikke sannsynlig at sentrale europeiske NATO-land – i alle fall ikke Tyskland og Frankrike – vil gå med på krig mot for eksempel Iran eller Libya eller Nord-Korea, når det er så vanskelig å få dem med på krig mot Irak. Dessuten er det lite trolig at noe asiatisk land er villig til å delta i en krig mot Nord-Korea eller Iran. I Sør-Korea er det et fungerende demokrati som gjør at regjeringen i stor grad må ta hensyn til folkemeningen. Stemningen i dagens Sør-Korea er minst like anti-amerikansk som i Iraks naboland, for eksempel i Tyrkia.

Dersom USA har planer om å føre mange kriger i åra framover, ser det altså ut til at de må føre dem alene eller sammen med noen få og ubetydelige (leie-)allierte. Samtidig vet vi at både opinionen og størstedelen av den politiske eliten i USA fortsatt ønsker at drastiske midler som bruk av militær-makt må skje i samforstand med landets sentrale vesteuropeiske allierte. Dette innebærer at USA befinner seg bundet opp i en rekke motsigelser, og at på den ene siden hensynet til USAs nasjonale særinteresser og på den andre siden hensynet til kapitalismens allmenne interesser er i ferd med å bli en destruktiv konflikt som på sikt kan få dramatiske følger.

Sammenfattende kan vi si at to hendelser i nær fortid har utløst store endringer i måten USA utøver sitt hegemoni på, nemlig Sovjetimperiets

sammenbrudd rundt 1990 og 11. september 2001. Den første av disse hendelsene utløste jakten på en ny fellesfiende, resulterte i utvidelse av NATO østover etter påtrykk fra USA og gjorde det mulig for USA å få vedtatt NATOs *out of area*-strategi. Den andre hendelsen førte til en mye sterkere amerikansk unilateralisme og USAs økte bruk av bestikkelser og utpresning, med andre ord en forskyvning i retning av tvang i hegemoni-utøvelsens balanse mellom samtykke og tvang.

Artiklene i dette heftet analyserer utviklingen av det amerikanske hegemoniet etter 1945, og – spesielt i perioden siden 1990 – de krigene som USA og dets allierte fører og har et politisk og moralsk ansvar for. Disse prosessene blir drøftet med ulike politiske, folkerettslige, militærfaglige og filosofiske innfallsvinkler. Samlet søker artiklene å bidra til større innsikt i sammenhengen mellom kapitalistisk hegemoni og militarisme i vår epoke. Samtidig som de gir økt forståelse for folkerettens og FNs store betydning for et fredelig samkvem mellom stater, er de ment å skulle styrke moststanden mot militarisme og krig.

(10. mars 2003)

Redaktørene